
Ramo MASLEŠA¹

Političko-sigurnosni aspekti tranzicije

Political – Security Aspects of Transition

POGLED NA POLITIČKE PRILIKE U PODKOMUNISTIČKOM PERIODU

Naučno promišljanje odnosa politike i obavještajne službe, implicira potrebu kratke znanstvene opservacije najbitnijih političko-sigurnosnih, kulturoloških, ekonomskih i ostalih odrednica početka procesa političke pluralizacije osamdesetih godina, koji je konačno nagrizaio i "probio brane monističkog političkog sistema" (V. Goati, 1989, str. 7.) . Prodor i sve otvorenija iskazivanja diferentnih "političkih vrijednosti, filozofije i pokreta" (Endru Hejvud, 2004., str. 605.) ubrzali su involuciju i konačno rušenje totalitarnih političkih sistema. Preobražaj i demokratizacija je u znatnoj mjeri bila opterećena "olupinama" ranijih nedemokratskih režima, koje su u dugogodišnjem periodu građani smatrali jedino mogućim i u čije ime su im odricana temeljna prava na političke i druge slobode. Iako su u većini država, neočekivano, brzo i lahko, odnosno "šapatom pale" komunističke vlasti, međutim "otpornost desetljećima stvaranog sistema mišljenja i upravljanja" (Slavko Goldštajn, Predgovor knjige V. Pusić, Vladaoci upravljanja, Liber, Zagreb, 1992. str. VII) otvorilo je niz pitanja, dilema i zapreka diferentne naravi, naročito u početnoj fazi dalekosežnih promjena. Relevancija ovog područja dovela je i do interdisciplinarnog sistemskog pristupa u znanstvenom istraživanju ključnih odrednica prelaska iz nedemokratskih u demokratske političke poretke. Tako da su u upotrebi termini "podsocijalistička društva", "podkomunistička društva", "centralna i istočno-evropska društva", "društva nove

---

¹ Dr. sci, vanredni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu

demokracije", "zemlje istočne i južne Evrope" itd. U tom kontekstu je i "tranzitologija postala neka vrsta nove, vrlo popularne i propulzivne "nauke" iako je "jasno da se kod društava u tranziciji radi o jednom ni dovoljno adekvatnom ni sasvim određenom nazivu" (V. Pavlović, 2004., str. 227) Bez obzira na divergentna stajališta mi ćemo koristiti termin "društva u tranziciji", jer ga smatramo najadekvatnijim imajući u vidu karakter i obim promjena koje su se odvijale na političkoj pozornici. **Drugo**, sve zemlje **su** imale osoben put ka demokratizaciji, koje su ustrojene različitim stepenom razvoja i historijske specifičnosti. "zatečenih ustava, društvenog, političkog i kulturnog života" (Z. Golubović, Dio 3, str. 11) i specifičnih razvojnih ciljeva" (F. Vreg, str. 315) . Dakle, preobražaji su nastajali pregovorima, kompromisima, sporazumima, demonstracijama u kampanjama, i **na izborima, revolucijama** "nenasilnim razjašnjavanjem razlike i kriza", (S. P. Huntington, 2004, str. 160) kao i "politikom povlačenja" (Džon Kin, 2003., str. 57) . **Politika povlačenja** je predstavljala "prirodno delikatan i opasan proces" za njihove protagoniste, s obzirom da su "radili na razgradnji postojećih despotskih režima svjesni da se politički režimi mogu udaviti sopstvenim lažima i arogancijom da strah i demoralizacija ne mogu vladati vječno" (Džon Kin, nav. dj. str. 60) .

Međutim, euforično i masovno oduševljenje kako na zapadu, tako i kod političkih elita društava zahvaćena dalekosežnim preobražajima, **ističući** da je "demokracija pobijedila" (Z. Brzezinski) ili **da** je "zapadna liberalna demokratija konačni oblik čovjekove vladavine" (F. Fukujama, 1992, XI) , izgubili su iz vida niz relevantnih **faktora** koji su pratili i kočili sami tok demokratizacije i konsolidacije novouspostavljenih poredaka. Promišljanja su išla u pravcu otklanjanja svih zapreka i izgradnji kvalitativno novih demokratskih i civiliziranih odnosa između naroda i država. Zalažući se za ovakve principe Zapad je bio vjerovanja da će se padom komunizma eliminirati sve opresivne namjere i izvorišta ugroženosti, kako na nacionalnom, tako i na regionalnom odnosu na međunarodnom planu.

Polazilo se od sintagme da će samim uklanjanjem ranijih sistema na "svjetlost izaći demokratska kreativna i plemenita društva" (V. Pusić, 1999., str. 17) u kojima će ovladati "općeljudska vrijednost" (A. Solženjicin, 1999., str. 25) . Međutim brzina revolucionarnih nestabilnosti "postojećih komunističkih sistema i neočekivani slom" nisu bili obećavajući u smislu oblikovanja i uspostave stabilnih demokratskih društva. Svi pokušaji "logike oponašanja zapadnjačkog modela" (O FFE, 1997., prema. V. Franičević, Politička misao, broj 1.,

2002., str. 4) nedvojbeno je ukazala da se "preko noći! ne može preskočiti u "svijet života" evropske civilizacije. Svaka od tih zemalja dostigla je vlastiti stepen "socijalne i sistemske integracije, a sistemski elementi se formiraju kao rezultat historijskih procesa". Zato se nije moglo očekivati da će na "zgarištima ranijih režima i raspada njihovog vrijednosnog sistema procvjetati nekakva atenska demokratija" (F. Vreg, nav. dj. str. 315) . To je između ostalog uzrokovalo političko-sigurnosne i druge signifikantne oprečnosti i deformitete, koja su izazvala čitav spektar disfunkcionalnih tendencija pa je početno "ugodno bezvlašće postalo produženi udes (M. Goše, 2004, str. 27) skoro svih novouspostavljenih društava u tranziciji. Naravno, kako smo već apostrofirali da se sami proces tranzicije nije odvijao prema nekom unificiranom političkom obrascu. Vladala je evidentna raznolikost kako u pogledu dinamike, uspješnosti i sadržaja preobražaja, pa sve do niza **aberacija** praćene rigidnim retrogradnim političkim tendencijama, koje su i te kako utjecale na kvalitet i smjer sveukupnih društvenih promjena.

Međutim treba kazati da sva društva, a naročito ona koja nastoje oblikovati pristojne demokratske okvire nose u sebi "specifične koliko demokratske, toliko i antidemokratske izazove i mogućnosti" (Makferson, 1965, prema, F. Kaningan, nav. dj., str. 240) . Posebno "ukoliko se prvo na institucionalnom nivou ne prevaziđu stari mehanizmi vlasti i odnosi moći i drugo, ukoliko se ne izvrše radikalne promjene u mentalnoj strukturi stanovništva, koje je decenijama socijalizovano za prihvatanje autoritarnog tipa ličnosti" (Z., Golubović, nav. dj. str. 9) . Zato bismo ta društva mogli nazvati "poludemokratijom u kojoj demokratske i autoritarne odlike uporedno djeluju" (E. Hejvud, nav. dj. str. 701) , što se odrazilo na **krkhost** odvijanja procesa demokratizacije". (Dž. Kin, nav. dj. str. 62) . **Pojedini** autori **su** zastupali gledišta da "prilikom. . naglog pada komunizma "ništa ne ostaje na nogama ni principi, ni kodeksi, ni institucije, pa čak ni istorija" (F. Fire, 1996, str. 8). Ipak valja podsjetiti da "totalitarne ideje mogu itekako da nadžive pad totalitarnih režima i njihova iskušenja će se javljati kad god se učini nemogućim da se politička, društvena ili ekonomska bijeda ublaži na način dostojan čoveka" (H. Arent, 1998, str. 430) . One su se javljale zavisno od brzine i kvaliteta sveukupnih promjena od karaktera predhodnih režima koji su utjecali na **domete** demokratskih promjena" (A. de Tokvil, 1994,) , načina na koji je izvršen demokratski preokret, mirno ili nasilno, (**D. Beetham**, 1999. str. 74.) , ekonomsko-socijalnog stanja i kvaliteta političke klase

koje je vodi, kao i od primjenjene političke formule (G. Moscha, 1965) , "etnifikacije politike sa visokim, odnosno niskim intenzitetom ispoljavanja" (K. Ofe, prema V. Pavlović, nav. dj. str. 274-276) od razvoja civilnog društva koje u "odnosima sa državnim institucijama koje oblikuju, ograničavaju i omogućavaju njihove aktivnosti" (Dž. Kin, nav. dj. str. 14) . Jedan od duhovnih arhitekata tzv. pluralističke revolucije iz 1989., Havel je rezignirano sumirao stanje u Istočnoj i centralnoj Evropi samo dvije godine nakon pada berlinskog zida" međunacionalna mržnja, podozrivost, rasizam, čak i znaci fašizma; podmukla demagogija; intrige i smišljeno laganje; političarenje, neobuzdana i bezobzirna borba za partikularne interese; glad za vlašću, nezrele ambicije, fantatizam svake moguće vrste i nove i bezprimjerene varijante pljačkanja, uspon različitih mafija; opći nedostatak tolerancije, razumijevanja, ukusa, odmjerenosti i razuma" (V. Havel, Izgubljeni raj, u The New York Review of Books, prema, V. Pavlović, nav. dj. str. 229) .

POLITIČKE I DRUGE ZAPREKE U PROCESU DEMOKRATSKIH PREOBRAŽAJA DRUŠTAVA U TRANZICIJI

Društva u tranziciji i njihov razvoj je isključivo moguće posmatrati kroz prizmu dijagnosticiranja političkih i drugih zapreka, koje su kočile proces ostvarenja vrijednosno orjentiranih težnji ka uspostavi demokratije kao "načinu života", što implicira šire kriterije u odnosu na "samo politički oblik organizacije društva" (Z. Golubović, nav. dj. str. 7) . U tom smislu je od posebne relevancije polistički pristup kako bi izbjegli sterilna i suhoparna gledišta, koje ne mogu odgovoriti zahtjevima ovog djela našeg promišljanja. Novouspostavljena društva u tranziciji našla su se pod naglašenim pritiskom, odnosno kako oblikovati i uspostaviti demokratsko-institucionalne okvire u kojima će građani moći ostvarivati i štititi svoja prava, potrebe i interese. Preciznije kazano, okvire u kojima će se izkazivati sposobnost demokratske ustavne države i njenih institucija da se uspješno nose sa svim izazovima koji su pratili proces izgradnje i stabilizacije političkog poretka, kako čitava novouspostavljena mreža regulativnih istitucija ne bi došla u ozbiljne političko-sigurnosne rizike i krize. To je uveliko zavisilo od toga hoće li početne promjene dati šansu i osloboditi novu energiju - novu **oblast** ili će političke elite izazvati depresiju i baciti građane u pasivnost" (V. Goat, nav. dj. str

70) , odnosno "građane smatrati samo izbornim materijalom koji poslije izbora ničemu ne služi" (A. Solženjicin, nav. dj. str. 41) . Raskid sa "komunističkim društvenim ugovorom" (M. Mazower, nav. dj. str. 347) koji je davao legitimnost nedemokratskom poretku nije značilo i eliminiranje recidiva ranijeg sistema. Dakle, političke promjene nekada stabilnih nedemokratskih režima, nisu dovele do dovršene društvene tranzicije", a time i do konsolidovanih političkih stabilnih i demokratskih društava. **Dž. Kin**

Politička historija ukazuje da "nema demokratije bez demokrata, tj. bez specifičnoga demokratskog čovjeka koji želi demokratiju i koji je oblikuje, baš kao što ona oblikuje njega" (F. Fukujama, nav. dj. str. 256) . Zato je i uspostava demokratskih poredaka na razvalinama totalitarnih sistema, i ostataka ideološkog instrumentarija, bez eksplicitnih i preciznih proceduralnih demokratskih pravila dovelo i do "kvarenja politike" (H. Arent, prema K. Lefor, nav. dj. str. 304) na način što pojedine novoizabrane političke elite nisu "željeli da politiku učine" demokratskom i moralnom" nego su ubrzo **poprimile** performanse satrapske i neodgovorne vlasti sa veoma naglašenim premisama "politizacije morala" i hibridne demokratije sa neolističkom vladavinom dominantnih stranaka koje možemo nazvati i "monopartizmom" (F. Vreg, nav. dj. str. 316) . U tome su posebnu ulogu imali etnonacionalistički i populistički nastrojeni političari, koji su pod oblandom demokratskih promjena na prakseloškoj ravni počeli iskazivati sve odrednice rafiniranog autoritarnog oblika vladanja. Tako da je uspostava političkih sistema u većini država funkcionirao saglasno interesima političkih elita i kao "mehanizam koji se pokreće iz jednog monopartijskog svemoćnog centra" (A. Krešić, nav. dj. str. 146) odnosno jednog sasvim novog oblika implementacije i apologije, samodržavna koji je čak prevazilazio i dugogodišnje totalitarne metode.

Time "zamjenjujući komunistički totalitarizam i autoritarizam etnonacionalističkim neototalitarizmom i neoautoritarizmom" (I. Vujačić, 2002, str. 252) kao i formalno-institucionalno oblikovanje potrebnih okvira za "funkcioniranje" podsistema države, politička vlast u nekim **zemljama** u većoj, a u nekim u manjoj mjeri provodila politiku "teške ruke". Daleko se veća pažnja poklanjala iracionalnim porivima, nacionalizmu, neostvarenim interesima, retradicionalizaciji, nacionalističkoj ikonografiji, populizmu, revanšizmu, nepotizmu, brzom bogaćenju, itd., nego rješavanju fundamentalnih egzistencijalnih i drugih pitanja u svim oblastima života i rada. Znači,

izgradnji međusubjektivnih odnosa s onu stranu svih oblika nasilja, poštivanjem svih postulata modernog demokratskog, pravnog i civilnog društva.

Ne dolazi do demokratizacije politike, skupa principa i vrijednost, te proceduralnih pravila pri oblikovanju kolektivnih odluka "koji omogućavaju što šire učešće zainteresiranih" (V. Vasović, 1995, str. 138-139) . Naprotiv, nosioci političke vlasti u prvi plan stavljaju antikomunističko pražnjenje i oblikovanje takvog koncepta političke prakseologije koja je vodila ka politizaciji društva, a time i do "demokratske neslobode" (H. Marcuse, 1989, str. 21) . Vladavina autoritarnog **monopartijskog** ili multipartijskog karterskog realiteta, u prvim godinama tranzicije postao je "hipnotička definicija", odnosno "zapovijed" (H. Marcuse, nav. dj. str. 32) , zahtijevajući od institucija države slijepu poslušnost i političko-partijsku podobnost u cilju zaštite od javne kritike i potrebnih oblika demokratske političke i ostalih nivoa kontrole i nadzora. Ustvari na političkoj sceni se uspostavlja moderna politokratija - politokratiska elita, koja oblikovanjem politokratsko-paternalističke strategije uspostavlja "paklenu simbiozu" (**Krleža**) sa nosiocima devijantnog ponašanja. Zahvaljući nezakonito stečenoj ekonomskoj moći u formi "ortačkog kapitalizma", oni su pružili potporu ka uspostavljanju političkog modela **monističkog** vladanja zaodjenut u oblandu demokratskih promjena sa "autoritarnom političkom kulturom" (F. Vreg. nav. dj. str. 264) . Tako da je i sami izlazni trend demokratije imao cikličnu i krivudavu putanju na koju su utjecali naznačeni kao i drugi mnogostruki faktori. Sasvim je jasno da je "savršeno društvo nemoguće", s obzirom da je i "sloboda stvar normativnih ograničenja", u čemu je i "zadaća zakonodavca da najveću moguću slobodu svakog pojedinca uskladi sa najvećom mogućom slobodom svih drugih zajedno" (K. Popper, 1997., str. 120-121, U potrazi za novim svijetom, Zagreb, 1997) . **Međutim**, u djelovanju političkih struktura vlasti, građanin postajao sve više puki objekt politike, kroz jačanje izvršnih aparata koje su dirigistički usmjeravali ka sve većoj paternalističkoj ulozi države. Državna intervencionistička politika je implicirala učvršćivanje i ekstezivno širenje neototalitarističke političke moći. Politika remisije i sve prateće aberacije i druge insuficijencije proizvodili su u kontinuitetu ciklične latentne i **otvorene** političko-sigurnosne, ekonomske, "socijalne i moralne krize i krize očekivanja i na kraju krizu novouspostavljenih poredaka" (Radovan Radonjić, Naše teme, 1989, broj 6. str. 156) . Najkraće kazano na sceni je bio politički radikalizam i redukcionizam

sa "dominacijom represivnih potreba" (H. Markuze, nav. dj. str. 24) koji je u multipartijskoj formi jednodimenzionalnog promišljanja uzrokovao da se i "sama demokratija u tim državama veoma teško i sa mnogostrukim problemima uspostavlja. Naravno, da se ni "demokratije nisu mogle uspostaviti u svom čistom obliku" (F. Vreg, nav. dj. str. 264) . Stoga, svaka priča o "politici kao težnji za idealima je djetinjasta" (K. Poper, nav. dj. str. 223) . U tim političkim prilikama pored navedenih i drugih relevantnih pitanja i problema, društva u tranziciji su pokazivala evidentne znake anomalije, političke apatije, koje su pod "skrivenim velom demokratije" (F. Kaningam, nav. dj. str. 44) iskorištene za primjenu čak i opresivnih instrumentarija prema političkoj opoziciji, samo radi "osvajanja ministarskih privilegija putem uspjeha u parlamentanoj borbi". Tako da su se više "cijenile privilegije nego prava" (M. Imamović, Ljudska prava, Sarajevo, broj 1-4, 2002. str. 59) . Međutim, izgubila se iz vida relevantna činjenica da stabilnost i sigurnost svakog političkog sistema ne proizilazi isključivo iz upotrebe fizičke prisile nego se "njoj naprotiv mora pridružiti konzensus" (Nikolas Lihman, Legitimacije kao procedura, Zagreb, 1992, str. 43) . Dakako da "vladavina zakona bez obzira koliko ograničenog, još uvijek pruža neizmjereno veću sigurnost, nego vladavina zakona iznad njega ili bez njega (H. Markuze, nav. dj. str. 62) . **Zato se i nameće** pitanje kako da se u tom procesu, ublaže i svedu na humanističku ravan imperativni karakteri zakona, kako bi se stvaralačka energija čovjeka oslobodila u poželjnoj atmosferi **demokratsko-sigurnosnih** okvira.

NEDOSTATAK PROAKTIVNE POLITIČKE VIZIJE I STRATEGIJE IZLASKA IZ TOTALITARNE I AUTORITARNE POLITIČKO- KULTUROLOŠKE PARADIGME

U predhodnim izlaganjima dotakli smo samo neke bitne odrednice **implozije ranijih** nedemokratskih **režima** sa relevantnim aberacijama i deformitetima koje su utjecale na dinamiku i kvalitet uspostavljanja političko-demokratskih institucionalnih podsistema društava **u tranziciji**. Praćenjem sveukupnih društvenih promjena evidentni su ograničavajući faktori koje karakteriše **zadržavanje** dugogodišnjeg ideološkog, autoritarnog i monističkog historijskog naslijeđa, stavova i iskustva, kolektivističke **vrijednosne orijentacije** oblikacije prema državi, političke socijalizacije praćena krutom i

bezpogovornom indoktrinacijom totalitarnih i autoritarnih sistema i njima odgovarajuće podaničke političke kulture. Dakle nema demokratije ukoliko na "mentalnom nivou vlada duhovno i idejno i političko jednonumlje; ukoliko dominira autoritarni "društveni karakter"; ako kolektivistička svijest potiskuje građansku individualnu samosvijest; ako je ideološki način mišljenja osnovni i često jedino dozvoljeni okvir orijentacije; ako je državni vrijednosni sistem jedino mjerilo svih društvenih i individualnih vrijednosti; ako preovlađuje heteronomni nad autonomnim moralom". Ukoliko građani nemaju odgovarajuće demokratske obrasce ponašanja - svijest i mentalitet koji će im poslužiti za osmišljavanje i kreiranje i ostvarenje egzistencijalnih i drugih relevantnih demokratsko-sigurnosnih ciljeva, sasvim je izvjesno da će to kočiti proces konsolidacije i demokratizacije svakog društva. S obzirom da se sa "naslijeđenim autoritarnim mentalitetom ne može obezbijediti demokratsko funkcioniranje novih institucija" (Z. Golubovici, 2003, str. 9. i 21.) zadržat ćemo se na znanstvenoj elaboraciji inkonzistentnosti između političke institucionalizacije i potrebe za novom političkom vizijom i strategijom izlaska iz totalitarne i autoritarne političko-kulturološke paradigme kreiranjem novog koncepta demokratske političke kulture. Novi koncept koji bi putem političke socijalizacije trebao poslužiti konsolidaciji i razvoju novouspostavljenih demokratskih društava. Dakle, svaka je vladavina nasilna ukoliko ona "nastoji da svoju vlast proširi i na mišljenje" (Spinoza, Teološka - politički traktat, Kultura Beograd, 1957) na način da su građani lišeni "aktivnog životnog stava i stvaralačkog napora" (Milorad Pavlović, Kultura od do Beograd 1980, str. 17) . Ustvari dugogodišnja **matrica** mišljenja i kontaminiranost, te naslijeđe totalitarizma, "uklapanjem mišljenja u razne oblike kolektivnih obrazaca ponašanja" (S. Orlović, nav. dj. str. 17) i abdiciranjem građana utirao se put ka njihovoj pasivizaciji". S tim u vezi, Dž. S. Mil pravi dinstinkciju između aktivnih i pasivnih građana, apostrofirajući da vladari vole pasivne, jer ih je lakše imati u šaci kao poslušne i ravnodušne podanike. Međutim, demokratija naprotiv traži one prve" (prema N. Bobio, str. 29-30) . Dakle, od karaktera i razvijenosti tipa političke kulture u znatnoj mjeri ovisi participacija građana u političkom životu društvene zajednice. U tom smislu su i pogledi koji govore o "snazi političke kulture i svjedoči o mnogim neuspjesima "presadivanja" političkih institucija (partije, parlamenta) iz sistema predstavničke demokratije u ekonomski nerazvijene zamlje" (V. Goati, Savremene političke partije, Beograd, Partizanska knjiga, 1984. str. 234)

. To nedvojbeno ukazuje da se politička kultura ne može oblikovati stihijski, niti predstavlja spontani proces. Naprotiv, neophodan je sistemski i holistički pristup s obzirom da "narod može biti **nespreman** za dobre institucije. Nužan dio priprema jeste da se podstakne želja za njima" (Dž. S. Mil, Izabrani politički spisi. Rasprava o predstaničkoj vladavini, Zagreb; Informator FPN, 1989, str. 13) . Znači takvo osjećanje građana koji će "vratiti vlast nad državom, ukinuti razdor između morala i politike, da građanska indiferentnost ustupi mjesto burnoj i opreznoj javnoj svijesti", (Mojze Ostrogorski, Demokracija i političke partije, "Napredak", Beograd, 1921., prema S. Orlović, str. 55) . **Otuda se i nameće** pitanje uolikoj mjeri je dugogodišnja totalitarna i autoritarna edifikacija na mentalnom području-društvenoj svijesti kočila proces građanskog eliminiranja i transformacije mentalnog kulturnog i civilizacijskog tkiva" (Pjotr Stompka, prema V. Pavlović, nav. dj. str. 229) s obzirom da su "podkomunistička društva "patila od sindroma "civilizacijske inkompetentnosti" (Isto, str. 229) . Međutim, oblikovanje novog društvenog poretka uzrokovalo je niz **abercija** i lomova, tako da ona nisu uspjela da u procesu demokratizacije naprave **otklon** od dugogodišnje nataložnosti, odnosno petrifikacijskih odrednica autoritarne političke kulture. Njena edifikacijska uloga u društvenoj svijesti sa svim naznačenim odrednicama je utjecala da su se pojedine novouspostavljene demokratije pretvarale u "poluanarhične **rezime**", koje su za posljedicu imale "drobljenje države") N. Bobio, nav. dj. str. 17-18) . Nedostajala je proaktivna strategija koja implicira "vaspitanje za demokratiju. . . tokom same demokratske prakse" (Isto, str. 29) . Mogli bismo kazati da se radi o niskom intenzitetu demokratskih reformi, koje je pravdano izuzetno važnim okolnostima u kojima se odvijao proces radikalnih političkih preobražaja. Naravno da početni zamah i brzina demokratskih promjena, a osobito "opijenost demokratizacijom" (S. Hantington, nav. dj. str. 254) kao i sami "efekti **izbornog** opijuma (M:Goše, nav. dj. str. 327) nisu bili garancija da će "novonastala društva koja su slavila" odlazak iluzije" - komunizma" (M. Mazower, nav. dj. str. 12) automatski napraviti otklon od dugogodišnje nataložnosti i natopljenosti nedemokratske političke kulture.

Politički legitimitet u posve novim prilikama **nastojao se uokviriti** u oblandu autoritarne demokratije i jedne fasadne pravne države. S tim u vezi i političke elite su **nastavile raniju praksu** da od "masa naprave skupinu ljudi nesposobnih da misle svojom glavom, nevjehi da vladaju svojim nagonima, neobrazovanih da upravljaju

javnim poslovima i neorganiziranih da ostvare svoje interese" (D. Šušnjić, Orvelijana - Utopija u kojoj živimo, Orve, 1984. "Čigoja štampa, prema S. Orlović, nav. dj. str. 117) Prema tome, demokratija sa potrebnim elementima civilnosti se ne može etablirati kao **posuđeni** i imitativni eksperiment, a posebno kada se radi o području političke kulture. Međutim, političke elite na vlasti korištenjem "preobučenih" i rafiniranih "starih totalitarnih metoda" (V. Pusić, nav. dj. str. 23) i dugogodišnjom jednostranom ideloškom indoktrinacijom, odnosno "političko pamćenje masa" (V. Pavlović, nav. dj. str. 283) nisu obezbijedili demokratsko-sigurnosni ambijent u kojem će "oni koji su odrasli naviknuti na šaputanje . . . sada progovoriti na prirođan način" (M. Mazover, nav. dj. str. 215) . Otuda su i nastojanja išla u pravcu da se članovi političke zajednice zbog politike nezrelosti, zbuđenosti, neizgrađenosti i nespremenosti, ponovo stave pod "starateljstvo" novih političkih vođa i na taj način ih "iskluče iz političkog procesa, ali na paradoksalan način njihovim vlastitim aktivnim potčinjavanjem". Eksplicite kazano i **novouspostavljeni** sistemi također "uživali u jubilejima, paradama i aplauzima". Dakle "vladavina pomshu aplauza i odobravanja (Lj. Tadić, 1987 str. 98.) .

Dakako prije bi se moglo kazati da je "politička nezrelost za njih bila veoma udobna" (Kant) s obzirom da su upražnjavali političku ketmanologiju i autoritarni stil političke kulture. Društva u tranziciji nisu se oslobodila naturuka i **hipostaze prošlosti** kako bi kreirali i razvijali **način** razmišljanja i ponašanja stavova i vrijednosti koji su imamentni za demokratsku političku kulturu. Izgubili su iz vida relevantnu činjenicu da li "demokratska država može uopšte da opstane u nedemokratskom društvu" (N. Nobio, nav. dj. str. 55) . Jer "krah totalitarnih sistema izazvao je krizu koja je iz temelja potresla sve strukture i institucije, destabilizirala čitav društveni život ponašanje i socijalnih grupa i ljudi, njihov životni standard. . . ljudi su se preko noći našli u novom oslobođenom ambijentu, bez ikakvih prinuda i stega, ali su odjednom izgubili i koordinate za orijentaciju na koje su već decenijama bili navikli. U takvom sklopu nacionalističke snage su pribjele brzom instrumentalizaciji situacije. One su i u širenju šovinizma, nacionalističke diverzije, vidjele glavno sredstvo za osvajanje vlasti i održavanje na njoj" (R. Florian, Etničke krize u post-totalitarnoj Evropi", izdod iz "**Borbe**" od 23. 02. 1993. str. 16, prema Z. Golubović, nav. dj. str. 13.) . Tako da je nastao dugotrajni period neizvjesnosti sa mnogostrukim insuficijencijama bez pravovremenog izlaska iz tog nezrelog političkog prostora i tjeskobe. Stoga je vrlo

važno naznačiti da se "u društvenom razvitku novog vremena" **nastavila sa naslijeđenom praksom** "razvlašćivanja čovjeka" (Lj. Tadić, 1987, str. 16.) .

Prema tome da bi novouspostavljene demokratije mogle funkcionirati "građani demokratskih država moraju zaboraviti instrumentalne korjene svojih vrijednosti i razviti jedan timotični odnos spram svog političkog sistema i načina života. Oni dakle moraju voljeti demokraciju, ne zato što je ona nužno bolja od alterantiva, nego što je njihova (F. Fukujama, nav. dj. str. 387) . Otuda se i nameće pitanje da li su i koliko građani imali priliku da u razvoju novih poredaka budu "upoznati sa političkim sistemom i koji u određenoj mjeri određuju njihove percepcije i njihove reakcije na političke pojave" (Rush, 1992, str. 92, prema B. Axford i dr. nav. dj. str. 50) . Drugo, koliko su političke elite u procesu preobražaja učinile na kreiranju novog koncepta političke socijalizacije i način i modelatitet otklona od već napuštenih "starih političkih vrijednosti običaja i navika" (Isto, str. 53) . Treće, da li je uopšte njihova sveukupna aktivnost rezultirala potrebnoj političkoj participaciji građana u sudjelovanju i formuliranju javnih, ali na prakseološkoj ravni djelotvornih politika koje će doprinijeti razvoju i zamahu "demokratskih funkcija civilnog društva". Jedna od ključnih funkcija je da "suzi ekspanionističke težnje države, ili bar da se odbrani civilni društveni život od nasrtaja i potpune kontrole države i politike nad društvom" (V. Pavlović, nav. dj. str. 86-87) . Ako analiziramo tok demokratizacije, **eksplicite** se nameće zaključak da građanima nije pružena mogućnost da budu upoznati niti su na konzinstentan način pripremljeni, kako na saznavno-teorijskom tako i na prakseološkom području. Izostao je valentan aktivitet političkih predstavnika i njihov politički **altruizam** u obezbjeđenju demokratskog permisivnog civilnog prostora, koji bi građanima omogućio akceptiranje i gradualno razvijanje novih obrazaca društvene svijesti - političke kulture. Dakle i pored formalno-institucionalnog raskida sa političko-kulturološkim naslijeđem nedemokratskih režima, njihova dugogodišnja nataloženost i egzistentnost ostavila je jedan od najdubljih tragova upravo na mentalnom nivou. Tako da su još uvijek primjetne težnje da se "po svaku cijenu gospodari glavama podanika" i da političke elite moraju kontrolirati sadržinu njihove svijesti" i na taj način zadržati "višeslojne naslage auteritarizma, autoritarnih struktura i njima pogodnih oblika političke kulture" (V. Stanovčić, nav. dj. str. 158) . Ozbiljnost ovog pitanja nije tangirala političke strukture vlasti,

niti su promišljali kako u još uvijek kontaminiranom prostoru naznačenih obrazaca, orijentacija i stavova, **odoljeti** i napraviti potreban otklon i izlaz iz koroziviteta totalitarizma i autritarizma, kako bi sami tok društvenih preobražaja, dostigao mnogo brže osnove političko-ekonomske i sigurnosne konsolidacije i stabilnosti. Naprotiv, političko-demokratska institucionalizacija je poslužila kao paravan za prikrivanje rafiniranih pohlepni oligarhijskih preobučeni metoda vladanja. Potpuno je izostala proaktivna planska egzemplifikacija o prevazilaženju i oslobađanju od dugogodišnje socijalizacije u "komunističkom autoritarizmu i volontarizmu" (I. Vujačić, nav. dj. str. 351.) To je između ostalog sve više postojao ograničavajući faktor u oblikovanju novih političkih vrijednosnih pogleda i sudova, te jedne sasvim nove političke osjećajnosti - političke kulture. . . koja nije neposredno vezana ni za djelovanje institucija vlasti, niti pak za druga, aktualna politička opredjeljivanja, ali jeste važno za artikulaciju društveno značajnih pitanja i za način njihovog rješavanja, recimo za dugoročno oblikovanje jedne "demokratske" ili "autaritarne političke prakse" (Silvano Bolčić, Kako iz političke krize, Naše teme, Zagreb, 1989, broj 12, str. 3158) . Osobito, ukoliko znamo da demokracija "nikada ne dostiže tačku homoestatične ravnoteže", pošto nju prate "javna neslaganja o sredstvima i ciljevima, neizvjesnostima, zabune, praznine u političkim, programima, skriveni i otvoreni sukobi" (Dž. Kin, nav. dj. str. 118) . Međutim, najviše se pažnje poklanjalo jačanju politike samodovoljnosti i zatvorenosti, preko direktivističke autaritarne uloge aparata političke vlasti, gdje nisu bile pošteđene niti obavještajne službe. Takva reaktivna i **nekonzistentna** politika dovela je do stvaranja "praznog prostora demokracije" (F. Kaningam, nav. dj. str. 43-44) , "gdje nema velikog straha od države. . . , ali ni stvarne slobode i demokracije" (Z. Vidojević, nav. dj. str. 44) . U taj prazan "politički međuprostor" članovi političke zajednice ulaze bez potrebne političke autonomnosti, ličnog dostojanstva, prihvatajući jednu vrstu naslaga "totalitarne teokratije" (Z. Vidojević, Isto str. 40) , odnosno snažnu vlasti i naglašenu političku moć sa strogo unutrašnjom haotičnom nezrelom i "privatiziranom i korumpiranom" multipartijskom vlašću" (Z. Vidojević, Isto, str. 37) . Iz tih i drugih razloga društva u tranziciji se nazivaju fragmetarna društva, društva nesposobna da pronađu i artikuliraju izgubljeno jedinstvo u različitosti, blokirana, odnosno potisnuta društva - društva koja nemaju političke i druge performanse da oblikuju pristojnu zajednicu "koja ponajmanje sprječava ponajveću mjeru zadovoljstva svojih građana" (E. Bloh, prema, Č. Čupić, nav. dj. str. 47) .

U tom smislu se mogu čuti promišljanja da li se može "žrtvovati malo političke stabilnosti u interesu maksimiziranja uključenja građana u politiku" (B. Axford i dr. nav. dj. str. 127) . Ipak se nekih mogli složiti sa takvim pogledima, osobito što su društva u tranziciji **još uvijek veoma** ranjiva društva u raznim institucionalnim segmentima, pa je svako umanjivanje **krhke** političke stabilnosti u uslovima još nedovršene demokratizacije može uzrokovati sigurnosne i druge implikacije različitog karaktera i intenziteta. **Evidentne su** neizvjesnosti i raznolika anomična ponašanja, osjećaj nesnalaženja, kašnjenje u sveukupnim **prilagođavanjem** novonastalim prilikama "koncentracija vlasti. . . oligarhizacija političkih stranaka, ograničenje javne rasprave, politička kultura koju obilježava netolerancija, nedostatak demokratske političke prakse, a posebno eksplozivitet neizvjesnosti" (Josip Kregar, Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcije, Rifin, Zagreb, 1999, str. 105-105) . Eksploziju neizvjesnosti nisu pratila institucionalna regulativna pravila, pa su novouspostavljene institucije počele pokazivati disfunkcionalne tendencije. U tom smislu **je po uzoru na** "ceremonijalne regulacije" nedemokratskih **režima** u "kojem su zakon i ustav shvaćeni samo kao zasada i pokriće za politički voluntarizam" dolazilo do stalnih nesuglasja i antinomija (J. Kregar, Isto, str. 105) .

Međutim, ne mogu se prihvatiti ni promišljanja koja govore da se neka zemlja ne može demokratizirati zato što nema demokratskih tradicija. Kada bi to bilo nužno, tada nijedna zemlja ne bi nikada postala demokratska, jer nema naroda i kulture - "političke kulture" (R. M.) (uključujući i zapadnoevropske) koji nekoć nije imao snažne autaritarne tradicije (F. Fukujama, nav. dj. str. 400) .

POLITIČKA KULTURA I NJEN ZNAČAJ ZA STABILNOST I RAZVOJ DRUŠTAVA U TRANZICIJI

U predhodnom dijelu smo apostrofirali osnovne naznake o vrijednosnom sistemu - sistemu vrijednosti demokratskog društva, **kao i probleme i poteškoće izlaska iz dugogodišnje nedemokratske kulture** koji sa stanovišta funkcioniranja političkog sistema i njegove stabilnosti ima nedvojbenu polivalenciju. S tim u vezi, od izuzetne važnosti predstavljaju obrasci ponašanja građana svake političke zajednice. Naime, članovi svakog društva kroz sistemski, planski i usmjeren dugotrajni proces političke socijalizacije, stječu orijentaciju

politička mjerenja i vrijednosne stavove o politici, političkom poretku, a osobito o političko-kulturalnim odrednicama. Naravno, oni impliciraju "međuzavisnost dvije sfere društvenog života - političkog sistema i kulture, odnosno vezu kulture, strukture i vlasti." (G. Almond, Političko istraživanje kulture - osvrt: prikaz" Treći program broj 86/87, III-IV-1990, str. 66, prema Z. Golubović, Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu, str. 53) . **Dakle**, način na koji su povezani normativno-politički, ekonomski i kulturni faktori jednog društva je i diferentia specifica svakog društva i obilježje njegovog socio-kulturnog konteksta" (Jadranka Goja, **Socio-Kulturni aspekti obrazovanja**, Revija za sociologiju, broj 1-2, Zagreb, 1989, str. 706) . Međutim, politika se ne ograničava samo na formalno uspostavljene institucije. Naprotiv "istraživanje političke socijalizacije otvara put proučavanju politike i analizi političkog ponašanja". . . s posebnim akcentom na "promišljanje političkih faktora koji utječu na političko djelovanje." **U tom kontekstu** se "otvaraju zanimljiva pitanja o načinima na koji pojedinci stječu političke nadzore i orijentacije prema političkim objektima" (B. Axford, G. K. Brownina, K. Wugglins, B. Rosamond i J. Turner, nav. dj. str. 65-66) . Otuda je mnogo važno što građani jedne političke zajednice misle o politici, organizaciji pristojnog društva, odnosno njihovi političko-kulturološki dometi u razumijevanju i odnosu spram političkog sistema i procesa koji se odvijaju u savremenom društvu, a koji su od vitalnog i egzistentnog značaja za konsolidaciju vrijednosnog sistema društava u tranziciji.

Time dolazimo do političke kulture" koja daje život i snagu političkim ustanovama i političkim principima" Preciznije kazano "ono polje u kome se ukrštaju i dobivaju svoje značenje složene interakcije privatnog i javnog, partikularnog i univerzalnog" (Milan Podunavac, Princip građanstva i poredak politike, FPN, Beograd, 2001., Predgovor) . Bitno je naznačiti da se i politička kultura u raznim historijskim fazama mijenjala, što je na drugoj strani stvaralo potrebu i obavezu "socijalizacije naraštaja u različite vrijednosne skupine" koji su dostizanjem političke zrelosti u posjedovanju tih skupova vrijednosti" doveli do urušavanja istih i njihova zamjena novom generacijskom političkom kulturom" (B. Axford i drugi nav. dj. str. 82) .

- Na teorijsko-naučnoj ravni postoji mnoštvo promišljanja koja su tretirala "istraživačko polje političke kulture", (M. Podunavac, nav. dj. str. 218) , pa se za nju može kazati da zauzima relaventno mjesto u savremenoj političkoj teoriji. S obzirom da je i na ovom području znanstvenog istraživanja evidentan multiverzum

"politička kultura je postala jedan retorički pasoš sa svim atributima kulturne mode" (Templin) . Na fonu tih stajališta i pokušaja teorijskog **određenja** "ona pripada **korpusu** pojmova u kojima se ukrštaju i harmonizuju uticaji različitih diskurzivnih strategija" (M. Podunavac, Isto) .

Naravno da se ovaj pojam kroz politički razvoj društva razmatrao u okviru opće kulturne paradigme. Tako da nailazimo na zanimljiva i diferentna terminološka određenja i u najranijim segmentarnim zajednicama u kojima su zabilježene i sklonosti ka političkim pitanjima (mores-običaji ili običajnost, njegovanje političke religije, tradicije, mitova, simbola, obrazovanja za jačanje lojalnosti podanika, vaspitanje članova zajednice, rituali itd.) . U kasnijim političkim oprečnim i kontraverznim raspravama prevalirala su ona gledišta koja su predstavljala znanstveno utemeljeni koncept političke kulture. Kraće kazano, evidentna diferentnost i **polivalentnost** emirijskih istraživanja je poslužila za uporedno kritičko promišljanje i oblikovanje političko-kulturoloških obrazaca. Njihova senzibilnost i gradualizam je utirala put ka modernom i holističkom poimanju i razvoju teorije političke kulture. Pojedini autori ističu da je "politička kultura" novi izraz za staru ideju" (D. Kavanagh, prema B. Axfordid, nv. dj. str. 72) , s obzirom na mnoštvo primjera iz historije političke misli koji su doticali fenomen kulture a time i "odnos između poredaka i vrijednosnih sistema kojih podupiru". S tim u vezi je i Platon u djelu Država pisao "znaš dakle, da nužno ima toliko vrsta ljudskih čudi koliko ima vrsta državnih uređenja? ili misliš da državna uređenja nastaju odnekuda iz drva ili kamena, a ne iz ljudskih čudi u državama" Platon, Država, osma knjiga, 544 e) . Na drugoj strani Aristotel je u svojim stavovima o politici i političkoj kulturu "unio taksonomski način mišljenja" fokusirajući se ne samo na institucionalne javne vladavine, nego i na vrijednosne sistema koje svoje puni smisao dobijaju u jačanju "vrlina **civilnosti**, konsenzusa i partnerstva u politici" (B. Axford, nav. dj. str. 73) .

Da bismo mogli govoriti o političkom učešću građana u političkom životu jednog društva (debatama, raspravama, kreiranju relevantnih odluka) neophodno je obezbijediti i očuvati pluralizam i slobodu mišljenja, zašto je potrebno odgovarajuće znanje. Na taj način se stvara "bitna pretpostavka bazičnih konsenzusa u društvu oko osnovnih vrijednosti svojstva politike" (Enciklopedija političke kulture) . **Prema tome**, političko obrazovanje je opredjeljujući činilac za

kreiranje uslova opće zajedničkog i pristojnog življenja u jednom društvu. U tom kontekstu je i Kant naznačio da "kultura prema prvim načelima vaspitanja za čovjeka i građanina nije ni započeta, a kamoli zasnovana" (Enciklopedija političke kulture, Beograd, 1993, str. 831) , dok "Rusou pripada **središnja** uloga u teoriji političke kulture i građanskog treninga". Monteskye Tokvil i Berk su svoja znanstvena promišljanja usmjeravali na "propitivanju složenih odnosa i utjecaja političke tradicije i memorije društva na prirodu i kvalitet političkih ustanova" (M. Podunavac, nav. dj. str. 221) .

Također, jedan od autora koji je na indirektan način pominjao **ideju** o kulturi je Comte sa svojim "konsensusom", zatim možemo navesti Durkheimovu "kolektivnu svijest", držeći da je "društvo nosilac kulture", na temelju čega i "društvenost nastaje u svijesti ljudi". Otuda je i razumljiva reakcija društva na sva društvena neprihvatljiva ponašanja koja veoma naglašeno **vrijedaju** i "određena stanja kolektivne svijesti" (E. Durkheim, 1901, str., 47, prema E. Pusić, nav. dj. str. 35.) . Svakako trebamo spomenuti Weberov koncept "značenja individualnih akcija" (H. EC Kstern, culture as a Foundation Concept for the Social sciences, Journal of Theoretical Politics vol. No. 4. 1996, str. 471-497, prema I. Vujčić, Politička misao broj 4, 1997, str. 111.) . Parsonsov "referentni okvir za djelovanje", se u znanstvenim krugovima definira kao generalna teorija akcije ili teorija djelovanja. Upravo taj okvir za djelovanje implicira **međusubjektivno** djelovanje pojedinaca uokvireno normama "a motivirano ostvarenjem ciljeva, adaptacijom, uglavnom materijalnim uvjetima okoline, reprodukcijom specifične kulture i integracijom zajednice" (E. Pusić, nav. dj. str. 28) . Iz ovoga eksplicite proizilaze tri fundamentalna elementa: socijalni sistem, ličnosti i kulture.

U cilju razumijevanja i funkcioniranja društva Parsons prije svega akcenat daje analizi pojmu "očekivanja" koji vodi u sami centar društvene interakcije" (E. Pusić, nav. dj. str. 213) . On ističe gdje postoji "interakcija, znači i simboli, stječu zajednička značenja i služe kao mediji komunikacije među akterima. Kad se pojave simbolički znaci koji mogu posredovati komunikaciju možemo govoriti o počecima "kulture" (T. Parsons The Social Sistem, The Free Press, Glencoe, II 1951, str. 5) . Za njega su "sistemi kulture" organizirani. . . oko obilježja sistema simboličkog značenja - kodova unutar kojih su strukturirani, posebnih skupova, simbola, kojima se služe i uvjeta njihova korišćenja, održavanja i mijenjanja kao dijelova sistema akcije" (E. Pusić, Isto) .

Društveni sistem je prema Parsonsu početak zajedničkim vrijednostima što u krajnjoj instanci predstavlja i osnovicu društvenog poretka. U tom kontekstu, on dalje navodi: "Budući da je socijalni sistem, sistem procesa interakcije između sudionika, on je struktura odnosa između sudionika. . . sistem je mreža takvih odnosa. Svaki je pojedinac uključen u mnoštvo takvih odnosa interakcije s jednim ili više sudionika komplementarnoj ulozi. Prema tome sudjelovanje pojedinaca u strukturnom odnosu. . . jeste najznačajnija jedinica socijalnog sistema (1963, str. 25 u I. Šiber, 1998, str. 164) . U svakoj interakciji, odnosno u svakom obliku strukturiranja odnosa, između pojedinaca Parsons polazi od pozicije strukture koje nastaju kroz društvenu interakciju ljudi u socijalnom sistemu. Jednom oblikovane i uspostavljene pojedinac ih doživljava kao objektivnu društvenu stvarnost, koja određuje okvirne mogućnosti njegovih aktiviteta. Inače, u Parsonsovoj teoriji društvo je shvaćeno kao sveukupni socijalni sistem, koji sadrži sve funkcionalne mehanizme potrebne za njegovo održanje kao sistema. Dakle, nužna je odgovarajuća usklađenost sistema, sudionika i kreativnog obrasca. To potvrđuje i njegov slijedeći stav: "Budući da socijalni sistem zahtijeva minimum podrške od svakog drugog sistema, znatan dio njihovih sastavnih dijelova mora biti primjereno motiviran da djeluje saglasno zahtjevima svojih uloga, pozitivno u ispunjavanju očekivanja, a negativno prema devijantnim ponašanjima. On mora izbjegavati kako onaj kulturni obrazac koji ne određuje ni minimum zahtijeva, tako i onaj što stavlja nemoguće zahtjeve na ljude i zbog toga dovodi do devijantnosti i konflikta koji onemogućavaju minimum uvjeta stabilnosti razvoja" (Isto, str. 27-28, u I. Šiber str. 164-165) .

Relevantne funkcije svakog socijalnog sistema, od kojih zavisi njihova stabilnost i opstanak prema Parsonsu su: očuvanje upravljačkih obrazaca sistema; orijentacije na ostvarivanju sopstvenih ciljeva; integracije svih elemenata unutar sistema i prilagođavanje - adaptacije u odnosu na okolinu. Ovi pogledi nedvojbeno ukazuju da je Parsons kao jedan od najistaknutijih predstavnika teorije sistema u sociologiji doticao i pitanja kulturološke naravi, što je predstavljalo i značajan doprinos u teorijsko-znanstvenom promišljanju političke kulture.

Ipak kao rodonačelnici, odnosno pioniri političke kulture koji su na sadržajan i plauzibilan način prezentirali fundamentalne pojmove i dimenzije političke kulture su J. Gabriel Almond i S. Verba u knjizi "The civic Culture, Princeton, University Press, 1963) . Oni su u naznačenoj knjizi na cjelovit način ponudili teoriju političke kulture

sa definicijskim određenjem koja implicira "specifične političke orijentacije, odnosno stavove prema političkom sistemu i njegovim djelovima, te stavove prema ulozi svakog pojedinca u sistemu" (G. A. Almond - S. Verba 1963, str. 13) . Dakle "političku kulturu čini mreža orijentacija ka političkom sistemu i političkom ponašanju pripadnika političkog sistema" (Politička enciklopedija, str. 751) .

Almond i Verba u svojoj studiji kao osnovne elemente političke orijentacije koji čine političku kulturu navode kognitivne (saznajne) koji impliciraju znanje o politici; političkom sistemu; afektivne, odnosno osjećaje o političkom, njegovoj ulozi i sposobnostima i evaluative (vrijednosne) koje označavaju mišljenje i sudove o političkim objektima, koji uključuju i kombinaciju vrijednosnih standarda i kriterija, s potrebnim informacijama i osjećajima. Mada pojedini autori ovom klasičnom obrascu proučavanja političke kulture, daju izvjesne primjedbe, ostaje činjenica da su oni u svom znanstvenom promišljanju posebno mjesto dali interakciji između političke kulture i političke strukture, što sa stanovišta stabilnosti i promjena političkih sistema ima relevantno značenje. Ukoliko između njih postoji potrebna korelacija, onda se može govoriti o stabilnosti određenog demokratskog poretka. Da bi naznačeni poredak mogao egzistirati u punoj demokratsko-sigurnosnoj atmosferi potrebna je građanska demokratska politička kultura. Nedvojbeno je da razvoj "stabilne i efikasne demokratske vlade ovisi ne samo o strukturi države i politike: on ovisi o orijentacijama koje ljudi imaju prema političkom procesu-političkoj kulturi - ukoliko politička kultura nije u stanju podržati demokratski sistem, šanse za uspjeh ovog sistema su slabe" (G. Almond - S. Verba, nav. dj. str. 498) . Pomenuta teorijska nastojanja upućuju na značaj političke kulture građana i rukovodećih struktura u održavanju stabilnosti i sigurnosti demokratije.

U svojim daljnim znanstvenim eksplikacijama o **prirodi** i značaju političke kulture, nastojali su dati novi obol u smislu njene djelotvornosti i pružanja podrške demokratskoj politici. S tim u vezi, izdvojili su tri tipa političke kulture i to: participativnu, podaničku i parohijalnu. Oni su prihvatili da se u obnovi demokratske stabilnosti nalazi politička kultura kao amalgam aktivnosti i pasivnosti (podanički i parcipativni element) građana kao i ravnoteža između obaveza i djelovanja vlade" (E. Hejvud, nav. dj. str. 382) . Naznačenu simbiozu su nazvali civilnom kulturom. Veliko zanimanje za znanstvenim promišljanjem sa evidentnim diferentnim, a vrlo često **kontraverznim**

definicijskim eksplikacijama terminoloških pojmovnih određenja doprinijeli su da je "koncept političke kulture našao način da postane sastavni dio rječnika političke nauke i općih načela tumačenja u politici" (M. Podunavac, nav. dj. str. 219) . Polazeći od toga, i uloge **političke** kulture u razvoju i stabilnosti društva, došli smo do relevantnog pitanja, a to su dimenzije političke kulture i oblici njenog ispunjavanja.

Uviđajući neke slabosti ranijih stajališta u poimanju građanske političke kulture u ranijem dijelu sa Verbom ("The civie culture") Almond je kasnije ponudio jedan novi pristup svodeći izučavanje političke kulture na tri osnovne dimenzije i to: kulturu sistema, kulturu procesa i kulturu vladanja. On je smatrao da "kultura sistema" obuhvaća slijedeće: svijest o nacionalnom identitetu, stavove prema legitimaciji režima i njegovim institucijama, te stavove prema legitimaciji i efikasnosti nosioca raznih političkih uloga. Kultura procesa "obuhvatala bi slijedeće: stavove prema "ja" u politici i stavove prema drugim političkim akterima - (povjerenje, kooperativnu kompetenciju isl.) . Kultura vladanja" bi uključila preferencije koje se tiču outputa (posljedica) politike, zapravo odnos prema takvim političkim vrijednostima kao što su socijalna zaštita sigurnost i sloboda" (G. Almond, The Intelctual History of the civie Culture Concept" u G. Almond and s Verba, The Civie Culture - Revisited, Sage, Publication, 1989, str. 28, prema V. Vujčić, nav. dj. str. 134) . Ovom prijedlogu se može dodati još niz drugih subdimenzija, primjereno savremenom demokratskom, otvorenom i civilnom društvu, ali koje ćemo u kontekstu promišljanja na direktan ili indirektan način pominjati u daljim objašnjenjima ovog polja naučnog interesa. Navedeni koncizni stavovi dovode nas do važnog zaključka koji ukazuje da razvoj i stabilnost političke zajednice u znatnoj mjeri zavisi od dostignutog nivoa razvoja demokratske političke kulture. U tom smislu se postavlja pitanje kako dostići takav razvoj demokratske kulture koja će u pluralizmu interesa i mnogostrukim suprostavljenostima uspješno prevladati i **pomiriti** sve oprečnosti koje kočće razvoj demokratskog društva. Jer, ni demokratska vladavina nije statičan sistem. Naprotiv nju karakterišu permanentne dinamične promjene sa nizom izazova i aberacija različitog intenziteta i karaktera. To se naročito ispoljava u društvima koja se nalaze u tranziciji.

U okviru našeg promišljanja važno je još spomenuti i shvaćanje političke kulture američkog politologa L. W. Pyea, koja se ipak sa naučnog gledišta mogu ocjeniti klasičnim pristupom, što svakako ne

umanjuje njegovu naučnu vrijednost. U središtu njegovog interesovanja je odnos između političke kulture i političkog razvoja društva. Svakako da politički razvoj donosi i nove vrijednosti, koje se trebaju odgovarajućim sigurnosnim i drugim mehanizmima štititi, a posebno kada se jedno društvo transformiše u demokratsku vladavinu. Tom procesu značaj obol daje upravo politička kultura sa zajedničkim okvirnim vrijednostima, koje karakterišu savremene države, a na temelju znanstvenih analiza pomenutog autora na primjeru nekoliko zemalja. One se ogledaju u četiri ključna pitanja: "povjerenje ili nepovjerenje; hijerarhija ili jednakost sloboda ili prisila i lojalnost i odanost". (V. Vujčić, Dimenzije političke kulture, Politička misao, Zagreb, 1998, broj 1, str. 123) .

Svaki politički sistem, odnosno njegova sigurnost i stabilnost cijeni se i po modelu i nivou povjerenja koji ima od strane građana, odnosno koliko su oni u poziciji da u demokratsko-sigurnosnim okvirima mogu ostvarivati i štititi svoja osnovna prava i interese. Dakle, potreban je takav ambijent i raspoloženje građana koji će radi ostvarenja zajedničkih interesa stvoriti vezivno tkivo koje će im omogućiti artikulaciju interesa usmjerenih prema organiziranim ciljevima. Svaka erozija povjerenja nedvojbeno utiče na rušenje temeljnih odrednica vrijednosnog sistema, a time i na politički razvoj, što neminovno ukazuje na implikaciju u funkcioniranju i sigurnosnih mehanizama. U direktnoj interakciji sa predhodnim postulatom je odnos vladajućih struktura i građana, odnosno koliko su političke strukture i njihovi izvršni organi organizaciono i funkcionalno spremni i sposobni, te lišeni političkog uticaja, efikasni u sprečavanju svih disfunkcionalnih tendencija koje narušavaju stabilnost sistema. Međutim, odnos između građana i vladajućih struktura, ili način vladanja" (Verba) u svakom društvu su organizaciono i funkcionalno hijerarhizirani, ali sa različitim učešćem i pravima i slobodama građana. Institucije sistema su okvir kojim se uspostavlja organizirana veza između nosilaca političke vlasti (moći) i društvenih snaga u čije ime oni vladaju. On je prema tome, "determiniran osnovnim društvenim odnosima, prirodom fundamentalnih društvenih snaga i njihovih interesa (potreba, zahtjeva) karakterom i oblicima društvene moći" (Miroslav Pečujlić, Pojam i determinante političkog sistema u Politička znanost - predmet i suština, Zagreb, 1974, str. 103) . Prema L. Pyeu, Politička kultura u svom opusu **problematizira** i odnos vlasti i moći. Dakle, uspostavljanjem tih složenih odnosa između građana i političkih subjekata, politička kultura, treba da posreduje

komunikacijskim kanalima preko kojih određene društvene grupe (elite) sa naglašenom moći nastoje ostvariti interese, čime, one postaju dominantna integralno-usmjeravajuća politička snaga sa izrazitim vidom monopolizma, što je svojstveno tradicionalnim i nedemokratskim režimima. Međutim, da bi građani mogli ostvariti svoje interese i živjeti u jednoj uređenoj demokratsko-sigurnosnoj sredini, njima politička demokratska kultura služi kao prodorna snaga i domašaj pomoću koje se eliminiraju osnovne proturječnosti u političko-sigurnosnoj, socijalnoj i ekonomskoj strukturi društva, kao i u drugim oblastima života i rada. Treći aspekt se odnosi na slobodu i prisilu, što je sa stanovišta funkcioniranja demokratske vladavine jedno od temeljnih postulata. Naime, sloboda građana je fundament svakog demokratskog društva. Njegova vrijednost se cijeni po tome koliko su slobode artikulirane u izgradnji koncepta liberalne demokratije. Svaki antiindividualizam, antidemokratizam, autoritarizam sa monopolističkom kontrolom moći, te usmjeravanje društva u cilju oblikovanja i ostvarenja nacionalnih interesa uz glorifikaciju prinude, politički sistem gubi osnovne premise demokratskog poretka, što neminovno dovodi do aberativnih tendencija. Četvrto pitanje se odnosi na odanost - lojalnost prema nacionalnoj državi. Ovaj aspekt je važan iz razloga što se na svjetskoj političkoj sceni i u okvirima nacionalnih država primat daje koncepcijama obezbjeđenja i očuvanja vitalnih nacionalnih interesa. Naznačene esencijalne stavove možemo zaključiti njegovim **stanovištem** da "u svakom funkcionalnom političkom sistemu postoji subjektivno područje politike koje određuje smisao vladavine, disciplinu institucija i društvenu važnost individualnih postupaka. Prema tome, pojam političke kulture pretpostavlja da tradicija nekog društva, **duh** njegovih javnih ustanova, **strasti** i kolektivna razmišljanja njegovih građana kao i stil i način djelovanja njegovih vođa nisu samo slučajni proizvod istorijskog iskustva, već zajedno čine dio smisaone cjeline i konstituišu razumljivu shemu odnosa" (Prema M. Podunavac, nav. dj. str. 230-231).

Naznačeni polivalentni i dosta kompatibilni stavovi pomenutih autora, sa neznatnim **dinstrukcijama**, doprinijeli su kasnije nizu znanstvenih rasprava sa veoma relevantnim priložima o odrednicama političke kulture (političke orjenatacije, modeli političke kulture, tipovi političke kulture, profili političke kulture itd.) pa sve do nastojanja njenog holističkog sistemskog definiranja. Iako se radi o diferentnim pogledima, njihova valentnost je otvorila niz važnih pitanja a time i

naglašeniji interes za dublje i kritičko preispitivanje, kako konvergentnih, tako i onih mišljenja koji su odisali suprostavljenim promišljanjima. Epistemološka **zasnovanost**, značila je i opredjeljujući obol na "unapređenju dijalektičkog pristupa u razumijevanju prave prirode političke kulture i njenih dometa u političkom životu pojedinih zemalja." (Enciklopedija političke kulture, nav. dj. str. 831) . Polazeći od toga politička kultura se definira kao "skup vrijednosti, uvjerenja i stavova unutar kojeg djeluje neki politički sistem" (B. Axford. i dr. nav. dj. str. 502) ; Robert Dal (Dall) ističe da političku kulturu sačinjava mreža individualnih orijentacija prema političkom sistemu. Orijentacije mogu biti pozitivne (aktivne, lojalističke) zatim apatične (neutralne) i najzad otuđujuće" (Enciklopedija, str. 834) , dok Liphart (Lijpart) razmatra političku kulturu na temelju integrativnih osobina. S tim u vezi, on ističe tri tipa političke kulture: centripetalnu (centrifugalnu i tzv. sporazumijevajuću političku kulturu. "

Isto tako politička kultura se definira kao "mreža orijentacije ka političkom sistemu i ponašanju pripadnika političkog sistema" (Politička enciklopedija, str. 751) . ili u smislu političke participacije i ponašanja individua kao građana" (S. White "Political culture and Soviet Politics", Macmillan, London, 1979. p. 17) zatim političke kultura kao "kolektivna memorija političnosti, tj. specifični pogled na osnovne političke probleme i odgovarajuća rješenja" (K. Rohe, "Politička kultura i kulturni aspekt stvarnosti, Treći program str. 77) odnosno kao "internalizacija političkog sistema u svijet mišljenja, osjećanja i vrijednosti članova društva" (J. Grebhart) Politička kultura i civilna religija" Treći program, str. 87, prema Z. Golubović, 1999, str. 53) Pomenuta signifikantna **definijska** gledišta uistinu ukazuju da se politička kultura u okviru jedne političke zajednice "uvijek oblikuje u jednom procesu složene interakcije političke memorije, tradicije društva, duha javnih ustanova, kao i neposrednog iskustva političkih aktera. Ona ima svoju bazu (političku kulturu društva) svoju nadgradnju (političku kulturu diskursa) i svoje srednje nivoe (političke principe) " (M. Podunavac, Isto, str. 233.) Otuda su dva fundamentalna faktora za nastanak političke kulture i to: politička socijalizacija koja predstavlja "proces ili skup procesa putem kojih ljudi uče o politici i usvajaju političke vrijednosti" (B. Axford i dr. str. 502) i politička tradicija koja implicira "ukupnost običaja, ustaljenih shvatanja i standardnog načina ponašanja u političkom životu jedne društvene zajednice (Politička enciklopedija str. 765) .

Na osnovu svega iznesenog mogli bismo kazati da politička kultura kao dio opće kulture jednog društva "obuhvata vrijednost, uvjerenja, stavove, simbole, sklonosti i obrasce ponašanja u odnosu na politiku i politička pitanja, kao i ona pitanja koja se odnose na opće uslove zajedničkog života u jednom društvu i na izbor pravaca i ciljeva ukupnog društvenog razvoja" (Enciklopedija političke kulture, str. 830). Time zadovoljavamo "centralno polje koje markira politička kultura". (Greinfenhagen, prema, M. Podunavac, Isto, str. 229) i ujedno potenciramo relevanciju oblikovanja poželjnog koncepta i razvoja demokratske političke kulture građana. Ona implicira poštivanje određenog poretka, njegovih institucija, pošto su oni preko svojih predstavnika u Parlamentu učestvovali u donošenju Zakona, koji su u funkciji zaštite građana, a time i društva u cjelini. U cilju ostvarenja **naznačenih** uvjerenja i ponašanja, velika je uloga odgoja i socijalizacije građana saglasno novim demokratskim i civilizacijskim stremljenjima. Dakle, neophodan je koherentan sistem obrazovanja za demokratsku političku kulturu sa svim specifičnostima koje prate savremenu društvenu zbilju, uključujući i sve oblike devijantnog ponašanja. Društva koja se nalaze u transformaciji iz totalitarnih u demokratski sistem, posebna sa pažnja poklanja oblikovanju, izgradnji, razvoju i zaštiti temeljnih principa demokratije. Samo građanski i demokratski model političke kulture može stvoriti pretpostavke da građani iskažu potrebnu odanost fundamentalnim vrijednostima demokratije.

U tom smislu je važna "integracija društvenih i političkih institucija", a osobito **koliko** one na prakseloškom području daju potreban obol "građanstvu, građana **inicijativama, udruženjima građana, društvenih pokreta** i drugim asocijacijama civilnog društva koje doprinose "vitalnosti demokratskog političkog sistema". Naznačeni doprinos se sastoji "u uspostavljanju odnosa uzajamnosti i povjerenja, zainteresiranosti za pitanja od zajedničkog i općeg interesa, podizanju tolerancije, uspostavljanju standarda ponašanja u javnom prostoru - jednom riječu u formiranju demokratske političke kulture bez koje političke institucije ne mogu da funkcionišu na zadovoljavajući način" (V. Pavlović, nav. dj. str. 141-142). Dakle, politička kultura u uslovima radikalnih preobražaja (političkih, ekonomskih, kulturnih itd.) sa međusobnim prožimanjem i utjecajima, treba iskazati odgovarajući aktualitet i kreiranjem novog koncepta koji implicira toleranciju, razumijevanje, iznošenje **stavova, uvjerenja** političko-kulturoloških i civiliziranih obrazaca ponašanja, političke socijalizacije itd. Međutim, njeno provođenje umnogome zavisi od

savremene društvene stvarnosti zemalja u tranziciji, političke zrelosti i sposobnosti nosilaca političke vlasti. Samo jedna imenanantna demokratska politička kultura sa svim apostrofiranim referencijama daje šansu uspostavljenim podsistemima društva da u zaštiti i stabilnosti temeljnih vrijednosti zadobiju potrebno povjerenje građana. Bez tog povjerenja niti jedan politički sistem ne može izvršavati svoju funkciju u društvu, s obzirom na pluralizaciju interesa i drugih diferentnih otvorenih i latentnih protivrječnosti koji i danas prate društva u tranziciji.

U tom kontekstu su nužne promjene kada je u pitanju i sigurnosna kultura građana. Ona kao dio društvene kulture treba da omogući autentično, legitimno ostvarenje različitih interesa građana, ali čija se operacionalizacija odvija u okviru ustavno-zakonskih pravila. Ovdje je od suštinskog značenja, kako i na koji način, iz jednog totalitarnog sistema kod građana u demokratskom društvu razvijati novi koncept sigurnosne kulture. Preciznije kazano, kako pronaći model kojim će građanski identitet "moći oblikovati kvalitet javnog života, ojačati civilno društvo, te uspjeh "demokratskih institucija" (Conover, P. J. Citizen Identities and Conceptions of the self, *The Journal of Political Philosophy* Vd, 3, broj 2, 1995, str. 132) .

Znači radi se o sigurnosno-kulturalnom faktoru koji i te kako utiče na stabilnost svakog društva. Jer i sigurnosno kultura je u tijesnoj korelaciji sa razvitokom društva i direktno utiče na odnose i političko ponašanje u jednom sistemu. Time ona služi kao relevantan postulat u oblikovanju i razvoju demokratskog ambijenta u kojem pojedinci učestvuju u donošenju bitnih političkih i drugih odluka, koje su sa stanovišta ostvarenja njihovih krucijalnih interesa od izuzetne važnosti. Međutim, nameće se pitanje promjenjenih političkih i sigurnosnih prilika. Naime, kako se osloboditi od ranijeg ponašanja i egzistiranja pojedinaca u predhodnom socijalističkom sistemu, odnosno osloboditi građane od prejake moći države i onih stega koje su provodili subjekti sistema sigurnosti. Brojna istraživanja koja su izvršena na temu stvaranja pretpostavki za demokratiju u državama koje se nalaze u tranziciji, došlo se do zaključka da su raniji sistemi ostavili duboke tragove u političkoj svijesti građana iz bivših socijalističkih zemalja", te da "talozi" socijalističkog načina mišljenja stvara jake ambivalencije u njihovim političkim osjećajima" (V. Vujičić, *Politička kultura i politička struktura: odnos političke kulture, strukture i demokracije* (Idio) , u *Politička misao*, Zagreb, 1999, broj 1, str. 131) . Pomenute ambivalencije se neminovno odražavaju i na

proces institucionalnog oblikovanja novog pristupa i njegove implementacije u političkoj i sigurnosnoj praksi. Zapravo, radi se o interakcijskim odnosima u kojima sigurnosni aspekt daje neophodan prostor za očuvanje, afirmaciju i razvoj svih postulata demokratskog i civilnog društva. Permanentna i dobra informiranost građana, o svim relevantnim aspektima političko-sigurnosnog karaktera, doprinosi da građani svojim ponašanjem i angažmanom daju veliku potporu operacijama, naročito preventivnog karaktera, koje provode odgovarajući nadležni organi. Sve to doprinosi održavanju stabilnosti društva sa zajedničkim vrijednostima i različitostima, u političkom ambijentu demokratske zakonitosti sa odgovarajućim organizaciono-funkcionalnim i operativnim rješenjima kada je u pitanju odbrambeno-sigurnosna zaštita države. Da zaključimo, samo novi koncept i razvoj političke i sigurnosne kulture u demokratskom društvu, obezbjeđuje preferiranje njegovih vrijednosti u rješavanju unutrašnjih protivrječnosti i omogućuje da se na polju političko-pravnih i drugih odnosa višestruki pluralizam provjerava u neposrednoj demokratsko-sigurnosnoj praksi, promovisanjem svih političko-humanističkih vrijednosti savremenog društva.

ORGANIZIRANI KRIMINAL – DESTABILIZIRAJUĆI FAKTOR U KONSOLIDACIJI I SIGURNOJ STABILNOSTI DRUŠTAVA U TRANZICIJI

Analiza procesa tranzicije (liberelizacija, demokratizacija i konsolidacija) ukazuje na naglašenu "destruktivnu politizaciju političkog života" (Lj. Madžar, Politički i ekonomski faktori korupcije, u sistem i korupcija, Institut društvenih nauka, Beograd, 2000, str. 27.) , što je na drugoj strani uzrokovalo evidentne deregulativne i anomične tendencije, a time i do raznih oblika devijacije koje su u kontinuitetu predstavljale sigurnosno opterećenje u čitavom periodu sveukupnih preobražaja. Prije elaboriranja fundamentalnih odrednica sigurnosnih izazova, nužno implicira nekoliko relevantnih napomena koje se odnose na demokratsko-sigurnosne premise, koje su od ključnog značaja za razvoj svakog savremenog demokratskog društva. S tim u vezi, treba naznačiti i shvatiti da je sigurnost osnovna funkcija svake države, s obzirom da bez odgovarajućeg nivoa sigurnosti ne možemo govoriti o demokratskoj vladavini niti o stabilnosti društva u cjelini. Također, ne možemo govoriti o pravnom poretku bez demokratije i

sistema ljudskih prava i sloboda, niti o sigurnosnoj stabilnosti bez odgovarajućih oblikovanih institucija koje je štite. Prema tome, sigurnost je uslov, potreba i cilj svake društvene zajednice. Dakle, nema organiziranog društva bez unutrašnjih konfliktnih situacija u raznim segmentima, pa je razumljivo potrebno reagiranje društva, kako bi se ostvario potreban nivo zaštite i sigurnosti. To se jedino može postići blagovremenim eliminiranjem svih onih tendencija koje bi dovele u pitanje funkcioniranje pojedinih podsistema u društvu. Međutim, niti jedna država koja je zahvaćena sveukupnim društvenim preobražajima, "ne može sebi dati novu prošlost", ali je pravedno bilo očekivati da će političke elite biti upućene na proaktivno kretanje u "izmjeni budućnosti", "povećanju svojih mogućnosti" na putu ka uspostavi i razvoju u "demokratiju" (Farid, *Budućnost slobode*, Biblioteka Danas, Beograd, 2004, str. 64.) .

Drugi i pored svih neophodnih historijskih uvjeta, "ne može se predvidjeti kada će neka zemlja prihvatiti demokraciju" (Isto, str. 66) , što svakako zavisi od mnogostrukih faktora o kojima smo već dali osnovne naznake. Kada su u pitanju društva u tranziciji trebamo imati na umu da je demokratija jedna , a stepen demokracije i demokratizacija nešto drugo. " (D. Sarteri, 2002, str. 157) . Stoga "ništa tako ne prijeti da ukrije demokratiju kao pretjerivanje sa demokratijom. " (N. Nobu, nav. dj. str. 24.) . Upravo naglašeno destarativno pretjerivanje i "metodističko" ili "velika priča" (Dž. Kini, nav. dj. str. 86.) o toka demokratizacije i konsolidacije dobilo je sasvim drugo političko-sigurnosne implikacije. Na političkoj ravni zavlada je politička "hronična nestabilnost" (Dž. Kini, nav. dj. str. 117.) kroz političke blokade i smetnje, sa "neurednim "" (M. Goše, nav. dj. str. 341.) političko-ekonomskih, patoloških tendencija i drugih oblika devijacija, koje su poprimile ozbiljne sigurnosne konotacije.

Izostala je prakseološka funkcija politike da uz pomoć pravne države oblikuje sigurnosnu politiku i strategiju djelovanja, koja je u funkciji zaštite političkog jedinstva i unutrašnjeg umirenja u jake, i stabilnost ustavnog poretka. Širenjem naznačenih tendencija i diferentnim etološkim odrednicama one su postale ograničavajući i destabilizirajući faktor, političkoj stabilizaciji i gradualnoj konsolidaciji društva u tranziciji. Raskorak i evidentna napetost između političkih snaga koje vuku ka demokratizaciji i onih koje nastoje zadržati ulogu države iz ranijeg perioda, je i paralelizam vlasti i to: ona koja je konstituisana na temelju izbora (država) i druge iza scene koju možemo nazvati "privrednom vlašću" (H. Arent, nav. dj. str. 403) u

kojoj se uglavnom skoncentrisana apsolutna moće i koja je u dobroj mjeri kontrolisala i kočila proces sistemskog pristupa na uspostavljanju neophodnih institucionalnih sigurnosnih i drugih zaštitnih mehanizama. Na taj način se državni aparat uglavnom prikazuje "kao fasada koja skriva i čuva pravu vlast-vlast" (H. Arent, Isto) jedne ili više patrija. Zato se s pravom nameće pitanje da li se može graditi demokratija ako građani "oponomoćuju moralno diskvalifikovane, ali političke neosporne gospodare za prljave poslove upravljanja u realnosti vrijednosti. . . ili će. . . najzad raz odgovorno građanstvo, u kojem se niko neće osjećati obaveznim da se prepusti drugima" (M. Goše, nav. dj. str. 197.) .

U tom kontekstu pojedini autori ističu "kako je uopće originalnu demokratiju stvoriti u uslovima ekonomske i socijalne anarhije i političke nestabilnosti" (A. Solženjicin, nav. dj. str. 15) i kada "danas bolje žive oni koji ništa ne rade" (Isto, str. 8.) ; kada se ne "vidi izlaz iz netalentovane politike. . . i izal iz pljačke i propasti", naglašavajući da "fabriku možeš obnoviti, ali čovjeka koji je upoznao nezarađene rublje nikada nećeš popraviti" (Isto, str. 11) . Naznačene i ostale raznorodne pukotine i neočekivano spori dometi demokratskih preobražaja doveli su do dezi građanstva. Time je "smisao prošlosti" (M: Goše, nav. dj. str. 341) u preobraženom obliku, uz izostajanje potrebnog "stepena svijesti političkih sudinonika" (M. Goše, Isto, str. 187) , kao i druge divergentne devijacije vodili su ka društvenom traumatizmu, politička i ekonomska dezintegracija, osjećaj napuštenosti, socijalna bijeda, neizvjesna budućnost; politička apatija; državni intervencionizam, zadržavanje kolektivističkog mentaliteta; de , medijska kontrola itd. Potcijenjena je opasnost od zadržavanja ranijih recidiva vladanja, pogotovu ako znamo da u zemljama sa dugom demokratskom i sigurnosnom tradicijom, prevaliraju stajališta koja ukazuju da su devijantne prijetnje produciraju razne oblike i izvorište ugroženosti sa dalekosežnim implikacijama na sigurnosnom i zaštitnom području. Zato se može uzeti mišljenje Froma koji je isticao da nas možda svakidašnji način života vodi k povećanoj krizi i nezadovoljstvu s obzirom na višestruke proturječnosti i krize naročito u zemljama tranzicije.

Na drugoj strani nedvojbeno je pristuna "de demokratije", koja je proizvela u pojedinim državama jedan nezgrapni sistem, nesposoban da vlada ili zadobije poštovanje naroda" (F. Zakarija, nav. dj. str. 224.) . Tome je u značajnoj mjeri doprinijela i diferentnost izme "pravih normi i kontrolnih strategija s jedne i percepcije devijantnosti i legitimnih

oblika društvene kontrole od strane zajednice (A. Fatić - čime je kriminal postao "kako stvarna prijetnja, tako i simbol sloma društvenog porekta (John Conklin, *The impact of crime*, Mocmilan, New York, str. 23, prema, A. Fatić, nav. dj. str. 8.) .

Iz navedenog možemo kazati da su politički, sigurnosni, socijalni i ostali interesi građana još uvijek opterećeni brojnim izazovima i raznim oblicima destrukcije, što u krajnjoj instanci implicira entropijske tendencije u funkcioniranju zemalja koje se nalaze u procesu tranzicije. One sve više gube korak i profesionalne sposobnosti u eliminiranju, detekciji i proaktivnom preveniranju svih onih devijacija koje opterećuju sigurnosnu zbilju i na taj način postaju destabilizirajući faktor uzrokujući političko-sigurnosne i ostale krize u raznim oblastima života i rada. U tom kontekstu "politički radikalizam i političko nasilje, koji prati društvene lomove" u društvima tranzicije uspijevaju da usisaju i pojedine pripadnike nacionalnih, profesionalnih i drugih elita, koji na taj način nastoje da sakriju svoju funkcionalnu inferiornost pred novim društvom koje se pomalja. Cijena koju podko društva plaćaju se ogleda u sveopštim socijalnim krizama i pr zaostajanju". Tako da se vrši račvanje centara moći u vidu "koncentričnih krugova ekonomske moći". Dakle, umjesto pluralizacije (umnožavanje) centara ekonomske moći na demokratski način, došlo je do partikulacije (rasparčavanja) jednog jedinog centra te moći, unutar bivših komunističkih država" (A. Fatić, *Novi međunarodni odnosi*, Službeni list SRJ, Beograd, 1999, str. 11-12) . U tim sveukupnim prilikama "kriminalci imaju ono što je "pojedinih političkim elitama potrebno: sposobnost za uspješnu zloupotrebu pravila, propisa i prava, spremnost da to učine za odgovarajuću cijenu i sposobnost da stvore visok nivo ilegalne dobiti u odnosu na bilo koju investiciju novca, moći i na poslijetku političkog kredibiliteta. Ovdje se misli na politički kredibilitet koji vlast dobije na izborima - u saradnji sa kriminalnim organizacijama, taj kredibilitet ima svoju cijenu "tretira se kao ulaganje, odnosno kapital" (A. Fatić, nav. dj. str. 153.) .

Na opće globalnom političkom planu "prve demokratske vlade su bile obilježene fragmentacijom demokratske koalicije koja je izvela tranziciju" i ne shvatanjem "da dolazak demokratije sam po sebi neće riješiti najveće ekonomske i društvene probleme" s kojima su se zemlje u tanziciji suočavale. S druge strane "žilavost problema, ograničenja demokratskog procesa, nedostaci političkih lidera - sve je to izbijalo u prvi plan. Lideri novih demokratija često su isticali reputaciju arogantnih, nekompetentnih, " nezrelih" i "korumpiranih ljudi" S. P. Hantington, nav. dj. str. 145.) .